տուծոյ հաւատարիմ ծառաների խօսքը և աշխատում են ըստ կարողութեան չափս Նրանց խօսքերին և բարի օրինակին հետեւելս Նրանց ես չեմ կամենում ասել, որ բոլոր բողոքականները սրբերի բարի օրինակին հետեողներ են, Նրանց մէջ, ինչպէս և ամէն եկեղեցում, պակաս չեն լոկ քրիստոնեայ անուն կրող, իսկ Քրիստոսի հոգուց զուրկ եղողներ։ Բողոքականները համեմատած են, թէ որ մենք սրբերի խօսքերը ընդունէ և նրանց ըստ կարողութեան չափս կատարելուն հետեւէ, աւելի յարգած կը լինի այդ Աստուծոյ պատգամաւորներին, որոնց պաշտօնը երկրիս վրա ուրիշ մի բան չէր, եթէ ոչ Բարձրեալի կամքը մարդկանց յայտնելու և նրանց քարոզելու եղբայրասէր լինել, քան թէ նրանց գերեզմանները սակով պատ և զանազան դրսի յարգանքներ ցոյց տալ նրանց, իսկ մի և նոյն ժամանակ եղբօր մէջը ոտակ և ազգը դատանէ։ Ինչպէս երեւում է յիշեալ ութ անձինք սև քսլով բողոքական հայերին լուսաւորչական եկեղեցու նեղադրտ պաշտաններ են կամենում հանդիսանալ ազգի առաջն, ուրեմն պէտք է հաւատալ, որ նրանք չէք Աստուած դատանողներից չեն, այլ նրանք հաւատում են, որ կայ մի Աստուած, ուրեմն և կան յարութիւն և վերջին դատաստան։ Եւ կարծեմ, որ եթէ նրանք յարգ քան թէ գրէչ էին վեր առել իրանց ձեռքը իրանց արիւնակից եղբայրը անտեղի և ծանր կերպով վիրաւորելու, քիչ մի խղճմտանքի ձայնը լսելով մտածէին, որ նոցա այդ հաւատացած Աստուծոյ վերջին դատաստանում պատասխանատու պիտի լինեն ուրիշ յանցաւորների չարքում և իրանց եղբարց զրպարտողները, նոքա չէին աշխատի մի այդպիսի անուելի մեղադրանքով բողոքական հայերին զրպարտելու։ Եւ չեմ ուզենում այն ճշմարտութիւնը, որ պատաւոր անհնաներ կը գտնվին ամէն մի դատաութեան պատկանող հայերի մէջ, բայց միթէ կարելի է մենք պակասութիւնը նորա բոլոր դատանակիցներին վերաբերել և նոցա դատապարտել։ Թէ որ մենք Տիրամօր այդպէս անպատուում է, ինչպես վերը վկայում են բնիկ պօլսեցիները, նա քրիստոնեայ չէ, նա կամ Քրիստոսին խաչող Հրէայ է, կամ հեթանոս է և կամ անաստուած։ Յուսով եմ, որ մեր ազգի մէջ գտնվող բանմանցները, նորա հոգսը իրանց քնքոյշ սրտերի մէջ կրողները անկեղծ ցանկանում են, ինչպես յարգոյ «Մշակը», որ այլազան հայերը չը հեռանան և չսատանան ազգի միձամասնութիւնից, այլ միասին պտուն նրա չարերը, հոգան նրա պիտոյքները, ոչնչ չը խնայելով նրա զաւակների կրթութեան համար, անխոյժ սէր և գութ ցուցանելով նայ անուն կրող զաւակին, որ դատանութեան էլ պատկանի նա, բայց թոյլ տալով նրան կատարելապէս ազատ պայտել իր Աստուածը այն համոզմունքով, որը նա իրան սեպհականել է։ Ահա սա են փափագում ազգի միձամասնութեան բարեխիղճ հոգատարները։ Բայց յիշեալ ութ բնիկ պօլսեցիները, ար. Փ. Մ. Աղաթանեանցը և դոցա նմանները ազգի կրօնական խնդրի պատճառով իրարից անջատված անդամների միութեան գաղափարի մէջ իրանց յոյժ ածանցիչով մտացուցիչ թոյն են ածում, նոքա կարտում են այլազան հայերի սրտերում ծագած միութեան եռանդի այն լարերը, որ փոքր առ փոքր սկսում էին ամրանալ, նոցա յետ են մղում ազգի զոհերը և դժուարացնում միութեան խնդիրը։ Լաւ ասած, նոքա ազգի համար այն տանջարարի վանս ու չրկամ ծառայի դերն են խաղում, որ նրա երկար սպասած հիւրերի առջեւ ոչ թէ միայն զուսը կոպում է և ուշադրութիւն չէ դարձնում նոցա ասուած բաներին, այլ և վիրաւորում է նոցա ասելով «գնացէք, կորէք, դուռը բացող չեմ, կուգենայ ոչ էլ սպասում լինի ձեզ։» Ահա այսպէս են վարվում այլազգաւոր հայերի սեպհականները, ամէն մինը իր անձնական կոյր նախանձին հետեւելով, ոտնակոխ է անում միութեան այդ ազնիւ գաղափարը։ Եւ սրանով չեմ կամենում ասել, որ մենք իրար պակասութիւնները պիտի չը մոռակենք, քաւ լիցի, այն ժամանակ մենք պատասխանատու կը լինենք մեր խղճի առջեւ, քանզի մարդկութեան վատ կողմը պիտի միտ պահարակվի, որ նրա պակասութիւնները անհետանան։ Լոր մի ազգի, եկեղեցու և ընկերութեան մէջ յանդիմանութիւնը, նրանց վերանում են և անոչնչանում մեռած նրա պակասութիւնները, սա նշանակում է նրա խոցան մեռելութիւնը։ Միայն սա չեմ ուզում ասել, հիմայ, որ մենք իրաւունք ունենք ուրիշի պակասութիւնների վրա խօսելու նրան ուղղելու նպատակաւ, միայն չը լինի որ այն պակասութիւնները, որոնց վրա մենք խօսում ենք, երեւակայական և չնչնաւ լինեն կոյր նախանձից դրդված, իմ կարծիքով իւրաքանչիւրը մեզանից իր դատանակցների պակասութիւնները աւելի չնչատարելով, մոռեթեանը օժանդակած կը լինի։ Վերջապէս այժմ մեզ կը վայելէ մեր բոլոր ջանքը, թէ խօսքով, թէ գործով դատանութեան պատճառաւ իրարից օտարացած հայ եղբայրներին իրար մօտացնելուն և նոցա իրար հետ սերտ սիրով կապելուն ծառայելու։ Չեմ յուսայ, որ այլազան հայերը լուսաւորչականներից ընդունվեն իրրև պարտակից եղբայրներ և վայելեն նոցա անեղծ սէրը և կարեկցութիւնը, քանի որ մեր մէջ կրօնական հարցին առաջին տեղն ենք տալիս։

Է. Փիրուզաղանց

ՆԱՄԱԿ ԴԱՆԶԱԿԻՑ

17 Նոյեմբերի

«Մշակի» 181 համարում տիկին Ղէչէանը տիկին Վ. ազարի Մելիքեանին ուղղակի պատասխանելու փոխանակ յաւելաբառնով է սկսել իր իրաւունքները պաշտպանել, ուրեմն մենք էլ իրաւունք ենք տալիս մեզ փաքրիկ յաւելաբառնով հանդէս դուրս բերել մեր պաշտպանութիւնը։

Մի որ և է բարենպատակ ընկերութեան կազմելը մեր մէջ զանազան դժուարութիւնից է հանդիպում և հետեւաբար սկզբնաւորութեան համեմատ չէ կատարվում Հնարէր այնպիսիների, որոնց բան ու գործն է ամենքի վրա զրպարտել, ամենքի եռանդը սառեցնել, սկսած գործը խանգարել և ապա լրագրով գործողներին անպատուել։ Գործին այդպիսի ընթացք են տալիս, տիկին Ղէչեան, գիտէք, նրանք, որոնց գլխում պրոբլեմի կորը չը կայ, բայց սիրում են լրագիրներում իրանց կողմից ուրիշներին գրել տալ «ինքնուրոյն մտածութիւններ, ընկերական ծրագրումներ, ազատ գաղափարներ և գործունէութիւն» լսաւեր, որոնց ոչ նշանակութիւն են հասկանում և ոչ նոցն իսկ բաները գրելու կարողութիւն ունեն, բայց յոգուածի վերջը իրանց անունն ու ազգը փառաւորապէս գրօշմելով պարծենում են ուժեների առաջ։ Դեռ այդ բաւական չէ։ Տիկին Ղէչէանց, թէ ուզական կը տաք այն անձին (լինէր նա եթէ կամս տիկին), որը պարծենում է իր մարդու կարողութիւնով։

Ասածս օրինակով բացատրեմ, որ ամենքին հասկանալի լինի. օրինակ, ասենք թէ մարդ ու կին առանձին առանձին մուրհակներով մասնակցի Գերեզմին պարտական են վեց վեց մանէթ, և երեւակայենք թէ մարդը իր պարտքը վճարելով ստանում է մանէթի Գերեզմէից ապահովագիր, իսկ կինը դնա ետ մնում է պարտական։ Այնուամ է մէկ քանի ամիս և մանէթի Գերեզմը սկսինջից քաղաքավարութեամբ պահանջում է իր սահմանիքը, բայց տիկինը չը կամենալով իր պարքը վճարել, առաջ է բերում իր մարդու ապահովագիրը իրրև ապացոյց իր արդարութեան։ Հը, տիկին Ղէչէանց, նրա № 131 ապահովագիրը ընդունելի է. Ինչ տեսակ տիկնանց կարգում կը դասէք այդպիսի տիկնոջը և ինչ ածական կը տաք նորան. ասացէք, մեք քաջվել վանայի ամոթխածութիւնից» մարդերի կոչանդումից» պէտք է հեռու կենալ։ Բայց ինչպէս կարելի է մեղադրել և նեղանալ այնպիսիներից, որոնք միշտ ասեղ դան տալով և ասեղ յետ պահանջելով են զարաված, և որ ամենաքաջարարն է, այդպիսիները միշտ ենթարկված են «ճանապարհի վերնատաղերին» և այլ և այլ նարեկներին։ Ասոյտեան իսնատանի թալիսմանների։ Ապաքանը բաւական համարելով, դառնանք բուն խնդրին։

1878 թուին մեր Գանձակի տիկինների ոմանց մէջ ցանկութիւն յայտնվեց տեղւոյն օրիորդաց դպրոցում մտցնել ֆրանսերէն լեզուն և զանազան դասերը, որի համար հարկաւոր գտանվին մշակման անդամներ՝ բարեբարեր գանել ուսումնասիրաբար դրամական միջոցները ուժեղացնելու և նրանով մի ուսուցչուհի վարձելու։ Այդ վարազամանակում (իմ կարծիքով առ այժմ և վերնասաղ) միայը իրագործելու համար պէտք է մեզանից գանվէր մէկը, որը յանձն առնէր բարեկարներ գտնել և անմ տիկին Մելիքեանը կամեցաւ այդ ծանր լուծը իր վրա վեր առնել և տիրուհի կարգացաւ կարողութեան չափով փոքրիկ հաւաքել։ Եւ կարծում եմ տ. Մելիքեանից չատ և չատ շնորհակալ պէտք է լինել, որովհետև այդ տեսակ ժողովարար հաստատ ընտրութեան տէր պէտք է լինի, ապա թէ ոչ նա չէ կարող դիմանալ ամբոխի զանազան անտեղի զրպարտութեանց..... Ա՛յն ինչ մենք հակառակ ենք տեսնում. տ. Ղէչէանցը անբաւական է տ. Մելիքեանի ժողովարար ընտրվելուց, գուցէ նորա համար, որ իրանից համաձայնութիւն չեն պահանջել։

Մեծ յանցանք չենք գործել, եթէ առանց ճանկատագիրներին հաստատացողներին հարցնելու իրրև ժողովարար ընտրել ենք տ. Մելիքեանցին, որի անշահախնդրութեան վրա մենք ամենքս վստահ ենք և վստահ կը լինենք, բացի Թ. Մ. և տ. Ղէչէանցը, որոնցից առաջինը դեռ չէ վճարել, իսկ երկրորդը կեղծ ապահովագրով կամենում է մեզ խաբել։ Ահա թէ ինչպէս Մեր խօսքը տ. Ղէչէանի մասին է։ Գանձակի հայոց հոգեոր զրաղի հոգաբարձութիւնը երկու մասեան ունի, մինը ելից ու մտից, որը յանձնված է հոգաբարձու և գանձապահ Ղ. Ս. Օ., իսկ միւսը մշտական բարեբարների ցուցակը, որը գտնվում է հոգաբարձու պ. Յ. Խաչատկանի մօտ։ Մշտական բարեբարներից մէկն էլ համարվում է պարոն Մկրտիչ Ղէչէանը (տ. Ղէչէանի ամուսինը) և տարեկանը վճարում է վեց բուբլի։ Անցեալ տարի պարոն Մկրտիչ Ղէչէանը ըստ իր պարտականութեան վճարում է վեց բուբլի և ստանում պարոն Յ. Խաչատկանից № 131 ապահովագիրը։ Տ. Մելիքեանը երբ պահանջում է տ. Ղէչէանից իր տարքը, նա ցոյց է տալի № 131 ապահովագիրը իրան պարքը հատուցած համարելով։

(Զը մոռանանք, որ այդ ապահովագիրը իր մորքուն է։ Ա՛հա թէ ինչու համար տ. Մելիքեանը կասկածանքով է վերաբերում դէպի նրա ապահովագիրը։ Որանից պարզ երեւում է, որ տ. Մելիքեանի ասածը ոչ թէ երազ է, այլ իրողութիւն։ Ի մէջի այլոց տ. Ղէչէանցը ասում է, որ իբր տ. Մելիքեանը իրան չէ զիմած. եթէ այդպէս է, որտեղից կարողացաւ տ. Մելիքեանը 131 № ապահովագիրը հանդէս դուրս բերել։ Իսկ առաջ անդամահեաց ցուցակը լրագրով հանդէս չը դուրս բերելը նշանակում է նրանց պատիւը աւելի և աւելի բարձրացնել, որովհետև կատարեալ հասարակութեան տէր մարդկ նուիրատուութիւն են տալիս, կամ մի բարի գործ են կատարում ոչ թէ ուրիշներից փաստաւորվելու և հազար տ. մէկ գովասանքներ ստանալու նպատակաւ, այլ իրանց պարքը կատարելու և խղճի առաջ անդրդի լինելու. փառասէր մարդիկ միայն կը սիրեն լրագիրներում փայլել, իսկ փառասիրութիւնը մոլութիւն է, գիտէք, տ. Ղէչէանց։ Երկու խօսք էլ և վերջացնում եմ համակս։ Մեր մէջ չատ են խօսում նրանք, որոնք ոչինչ չեն գործում հասարակութեան մէջ և միշտ պատրաստ են գործողների վարքը վայր ձգել ժողովրդի առաջ. մեր մէջ չատ են դրամ նրանք, որոնք գիտեն միայն զանազան ծրագիրներ տալ, իսկ իրանք միշտ դատ են քաշվում ամենայն գործից։

Տիկին Ե. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԳՈՐԻՑ

31 հոկտեմբերի

Ամբողջ մի տարի և կէս մեր ծխական երկսեռ զպրոցները գոսնվում էին Տ. Գասնակերեանցի և նորա ընկերակիցների—այն է Յակ. Զաքարեանցի, Գ. Տարասիանցի և Եղիշէ քահանայ Տէր-Աստվածատուրեանցի տակ։ Այսօր այդ զպրոցները բոլորովին փակվեցան և արդէն երկու ամիս չաքանակ ուսումն դադարած է, աշակերտները և աշակերտուհիքը արձակված, իսկ վարժարանները ձեռները ծոցին չը դնում են ապասելով հոգեոր իշխանութեան կարգադրութեան։

Յ. Զաքարեանցը երկու մեծ մեծ կողպէքներով փակեց զպրոցների դռները, և չը նայելով կենսխոսորի հրամանին, մինչև ցայժմ գրաստարութիւն չունի նոցա բանալու։—Անսարակայս ցաւալի եղելութիւն է, որ զպրոցները փոխանակ յառաջադիմութիւն ունենալու, քանդում են, փակում են մեր հոգաբարձուների ներքին, ուրեմն հասկանալի է, թէ որքան բարձր է նոցա բարոյական արժանաւորութիւնը։

Թեր զպրոցների անմիջեալ դրութիւնը աւելի գզալի է Գորիսում, ուր հայ բնակիչները մոռանալով իրենց մայրենի լեզուն, միայն լոկ հայանուն են կրում։

Հասարակութիւնը վաղուց արդէն ուշադրութիւն դարձրեց հոգաբարձուների անկարգութիւնց վրա, և անցեալ տարին նոցանից հաւաքելով ազգայոց դպրոցի գանձիցում, ընտրեց ուրիշ հոգաբարձուներին, և ապա դիմեց Նորին Վեհափառութիւն, խնդրելով արձակել նախկին հոգաբարձուներին և նրանց փոխարէն հաստատել նոր ընտրածներին։ Թէպէտ յեսոյ ժողովարդը մի քանի անգամ ևս կրկնեց իր խնդիրը, բայց Էջմիածնից պատասխան չը կար. վերջ ի վերջոյ այս տարվայ սեպտեմբերի կէսին եկաւ Գորի կենսխոսորի անդամ արժ. Տայք Աղաջանեանցը—քննելու նախկին հոգաբարձուների գործունէութիւնը և ժողովրդի բողոքը։ Տայք Աղաջանեանցը, որքան մեզ յայտնի է, համազգացաւ սեպտեմբերի 16-ին կայացած նիստում, որ հասարակութիւնը ի զուր չէ աշխատում Զաքարեանցի և Գասիանցի ձեռից ազատվելու և ուրախութեամբ ընդունեց նրանց հրաժարականը, բայց հասկանալով թէ այդ հոգաբարձուները իրանք ևս համոզված են, որ այսուհետև անհնարին է նրանց հոգաբարձու մնալ, ուրեմն աւելի լաւ է ջոջաբարար հրաժարվել, քան խայտառակութեամբ արձակվել։

Այնուհետև Տ. Աղաջանեանցը վերադառնալով Թիֆլիս, հրամայեց տեղւոյն հոգեոր կառավարութեան բանալ զպրոցները և ուսումն սկսել։

Յ. Զաքարեանցը հրաժարվելով հոգաբարձուի կոչումից, բայց մի և նոյն ժամանակ լինելով երէցփոխան ս. Աստուածածնայ եկեղեցում, բանկս իր երէցփոխանական ոյժը փորձել, և ինչպէս յիշեցի, առաջ երկու անգամ կոզպէքներով փակեց զպրոցների դռները, ասելով, որ այդ տունը եկեղեցուն է պատկանում ոչ թէ զպրոցներին։ Կենսխոսորը տեղեկանալու հոգեոր կառավարութիւնից այդ կանակոր երէցփոխանի պարամունքները, հեռագրով հրամայեց գիմել տեղական պօլիցիային և նորա օգնութեամբ բանալ զպրոցները։

Կենսխոսորի հեռագիրը չը գիտենք ինչպես ընտանել էր Զաքարեանցը, որը բանալով այն հեռագիրը և բանգակութիւնը տեղեկանալով, ուզարկել էր հոգեոր կառավարութեանը։ Դա հասկանալի է առանց որ և իցէ բացատրութեան։

Յ. Զաքարեանցը, որ աւելի յայտնի է Գորիցիներին «Հարխ մանանուշով», դարձեալ չը հնազանդվեց ոչ կենսխոսորի կարգադրութեան և ոչ պօլիցիայից ուղարկված Գորիցիներ պրիստավին և այդպէս զպրոցները տակաւին մնում են փակված։

Այս ամենը ի նկատի առնելով, չենք կարող չասել, որ եթէ այս անկարգութիւնները նեղիլի են անկերթի և տգէտ Զաքարեանցներին և Գասեանցներին, նոցանից և մեզանից չեն բերում ոչ կենսխոսորին և ոչ իմ համաքաղաքացիներին և մինչև անգամ բարձրագոյն հոգեոր իշխանութեանը, որ նա իր սեպհական ուսն գոնները քաշելու համար գիմում է պրիստաւներին։ Մոռանանք որ, այդ եկեղեցապատկան ուսումը, որ կարգաւոր արքեպիսկոպոսի ատենադրութեան օրից գտնվում էր ազգայոց զպրոցը և 1870 թուից օրիորդաց զպրոց, հաստատված Նորին Վեհափառութեան հրամանով (տես «Արարատ» ամս. 1870 թ. գեկտ. ամսուսաց 278 երես կանոնագր. 2 §. և յոյ.) հետեւանք նոյնզգեցաւ և ընդարձակվեցաւ ոչ թէ Զաքարեանցի աշխատութիւնը, այլ Գորիսոյ երեք հայոց եկեղեցիների փոխով և այդպէս սեպհականութիւն դարձաւ զպրոցներին, և ոչ մի երէցփոխան ս. Աստուածածնայ եկեղեցոյ չունի բոլորովին իրաւունք իր հանձնութեան քանալ կամ փակել այդ տունը։

Վերջացնելով համակս, հրաւիրում ենք հոգեոր իշխանութեան ուշադրութիւնը մեր երկու զպրոցների անմիջեալ և տարատակ դրութեան վրա։

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեզ հաղորդած են, թէ Խոյանց վանքի գիրքերանատան մէջ գերեզմանների վրա քար գնելու համար նշանակված է մի առանձին տարբ որի հաւաքը կապալով տուած է մի պարոնի։ Այդ կարգադրութիւնը մինչև այսոր թէ հայոց կենսխոսորիայի և թէ հոգեոր կառավարութեան կողմից պատասխանչ յայտարարված չը լինելով, ժողովրդին դեռ յայտնի չէ, այս պատճառով մեծ անկարգութիւններ են պատահում։ Քանի որ առաջ մի քանի տարաբաղաքացի հայեր, պատրաստել էին քար իրանց հայրենիքներ գերեզմանների համար, Խոյանց վանքի գիրքերանատան գերեզմանատունը ազատ էր։ Ինչպէս ասացինք, հիմայ ոչ ոք չէ թոյլատրվում գերեզմանատունը մտնել, ինչպէս և ամէն եկեղեցում, պակաս չեն լոկ քրիստոնեայ անուն կրող, իսկ Քրիստոսի հոգուց զուրկ եղողներ։ Բողոքականները համեմատված են, թէ որ մենք սրբերի խօսքերը ընդունէ և նրանց ըստ կարողութեան չափս կատարելուն հետեւէ, աւելի յարգած կը լինի այդ Աստուծոյ պատգամաւորներին, որոնց պաշտօնը երկրիս վրա ուրիշ մի բան չէր, եթէ ոչ Բարձրեալի կամքը մարդկանց յայտնելու և նրանց քարոզելու եղբայրասէր լինել, քան թէ նրանց գերեզմանները սակով պատ և զանազան դրսի յարգանքներ ցոյց տալ նրանց, իսկ մի և նոյն ժամանակ եղբօր մէջը ոտակ և ազգը դատանէ։ Ինչպէս երեւում է յիշեալ ութ անձինք սև քսլով բողոքական հայերին լուսաւորչական եկեղեցու նեղադրտ պաշտաններ են կամենում հանդիսանալ ազգի առաջն, ուրեմն պէտք է հաւատալ, որ նրանք չէք Աստուած դատանողներից չեն, այլ նրանք հաւատում են, որ կայ մի Աստուած, ուրեմն և կան յարութիւն և վերջին դատաստան։ Եւ կարծեմ, որ եթէ նրանք յարգ քան թէ գրէչ էին վեր առել իրանց ձեռքը իրանց արիւնակից եղբայրը անտեղի և ծանր կերպով վիրաւորելու, քիչ մի խղճմտանքի ձայնը լսելով մտածէին, որ նոցա այդ հաւատացած Աստուծոյ վերջին դատաստանում պատասխանատու պիտի լինեն ուրիշ յանցաւորների չարքում և իրանց եղբարց զրպարտողները, նոքա չէին աշխատի մի այդպիսի անուելի մեղադրանքով բողոքական հայերին զրպարտելու։ Եւ չեմ ուզենում այն ճշմարտութիւնը, որ պատաւոր անհնաներ կը գտնվին ամէն մի դատանութեան պատկանող հայերի մէջ, բայց միթէ կարելի է մենք պակասութիւնը նորա բոլոր դատանակիցներին վերաբերել և նոցա դատապարտել։ Թէ որ մենք Տիրամօր այդպէս անպատուում է, ինչպես վերը վկայում են բնիկ պօլսեցիները, նա քրիստոնեայ չէ, նա կամ Քրիստոսին խաչող Հրէայ է, կամ հեթանոս է և կամ անաստուած։ Յուսով եմ, որ մեր ազգի մէջ գտնվող բանմանցները, նորա հոգսը իրանց քնքոյշ սրտերի մէջ կրողները անկեղծ ցանկանում են, ինչպես յարգոյ «Մշակը», որ այլազան հայերը չը հեռանան և չսատանան ազգի միձամասնութիւնից, այլ միասին պտուն նրա չարերը, հոգան նրա պիտոյքները, ոչնչ չը խնայելով նրա զաւակների կրթութեան համար, անխոյժ սէր և գութ ցուցանելով նայ անուն կրող զաւակին, որ դատանութեան էլ պատկանի նա, բայց թոյլ տալով նրան կատարելապէս ազատ պայտել իր Աստուածը այն համոզմունքով, որը նա իրան սեպհականել է։ Ահա սա են փափագում ազգի միձամասնութեան բարեխիղճ հոգատարները։ Բայց յիշեալ ութ բնիկ պօլսեցիները, ար. Փ. Մ. Աղաթանեանցը և դոցա նմանները ազգի կրօնական խնդրի պատճառով իրարից անջատված անդամների միութեան գաղափարի մէջ իրանց յոյժ ածանցիչով մտացուցիչ թոյն են ածում, նոքա կարտում են այլազան հայերի սրտերում ծագած միութեան եռանդի այն լարերը, որ փոքր առ փոքր սկսում էին ամրանալ, նոցա յետ են մղում ազգի զոհերը և դժուարացնում միութեան խնդիրը։ Լաւ ասած, նոքա ազգի համար այն տանջարարի վանս ու չրկամ ծառայի դերն են խաղում, որ նրա երկար սպասած հիւրերի առջեւ ոչ թէ միայն զուսը կոպում է և ուշադրութիւն չէ դարձնում նոցա ասուած բաներին, այլ և վիրաւորում է նոցա ասելով «գնացէք, կորէք, դուռը բացող չեմ, կուգենայ ոչ էլ սպասում լինի ձեզ։» Ահա այսպէս են վարվում այլազգաւոր հայերի սեպհականները, ամէն մինը իր անձնական կոյր նախանձին հետեւելով, ոտնակոխ է անում միութեան այդ ազնիւ գաղափարը։ Եւ սրանով չեմ կամենում ասել, որ մենք իրար պակասութիւնները պիտի չը մոռակենք, քաւ լիցի, այն ժամանակ մենք պատասխանատու կը լինենք մեր խղճի առջեւ, քանզի մարդկութեան վատ կողմը պիտի միտ պահարակվի, որ նրա պակասութիւնները անհետանան։ Լոր մի ազգի, եկեղեցու և ընկերութեան մէջ յանդիմանութիւնը, նրանց վերանում են և անոչնչանում մեռած նրա պակասութիւնները, սա նշանակում է նրա խոցան մեռելութիւնը։ Միայն սա չեմ ուզում ասել, հիմայ, որ մենք իրաւունք ունենք ուրիշի պակասութիւնների վրա խօսելու նրան ուղղելու նպատակաւ, միայն չը լինի որ այն պակասութիւնները, որոնց վրա մենք խօսում ենք, երեւակայական և չնչնաւ լինեն կոյր նախանձից դրդված, իմ կարծիքով իւրաքանչիւրը մեզանից իր դատանակցների պակասութիւնները աւելի չնչատարելով, մոռեթեանը օժանդակած կը լինի։ Վերջապէս այժմ մեզ կը վայելէ մեր բոլոր ջանքը, թէ խօսքով, թէ գործով դատանութեան պատճառաւ իրարից օտարացած հայ եղբայրներին իրար մօտացնելուն և նոցա իրար հետ սերտ սիրով կապելուն ծառայելու։ Չեմ յուսայ, որ այլազան հայերը լուսաւորչականներից ընդունվեն իրրև պարտակից եղբայրներ և վայելեն նոցա անեղծ սէրը և կարեկցութիւնը, քանի որ մեր մէջ կրօնական հարցին առաջին տեղն ենք տալիս։

Է. Փիրուզաղանց

ՆԱՄԱԿ ԴԱՆԶԱԿԻՑ

17 Նոյեմբերի

«Մշակի» 181 համարում տիկին Ղէչէանը տիկին Վ. ազարի Մելիքեանին ուղղակի պատասխանելու փոխանակ յաւելաբառնով է սկսել իր իրաւունքները պաշտպանել, ուրեմն մենք էլ իրաւունք ենք տալիս մեզ փաքրիկ յաւելաբառնով հանդէս դուրս բերել մեր պաշտպանութիւնը։

Մի որ և է բարենպատակ ընկերութեան կազմելը մեր մէջ զանազան դժուարութիւնից է հանդիպում և հետեւաբար սկզբնաւորութեան համեմատ չէ կատարվում Հնարէր այնպիսիների, որոնց բան ու գործն է ամենքի վրա զրպարտել, ամենքի եռանդը սառեցնել, սկսած գործը խանգարել և ապա լրագրով գործողներին անպատուել։ Գործին այդպիսի ընթացք են տալիս, տիկին Ղէչէան, գիտէք, նրանք, որոնց գլխում պրոբլեմի կորը չը կայ, բայց սիրում են լրագիրներում իրանց կողմից ուրիշներին գրել տալ «ինքնուրոյն մտածութիւններ, ընկերական ծրագրումներ, ազատ գաղափարներ և գործունէութիւն» լսաւեր, որոնց ոչ նշանակութիւն են հասկանում և ոչ նոցն իսկ բաները գրելու կարողութիւն ունեն, բայց յոգուածի վերջը իրանց անունն ու ազգը փառաւորապէս գրօշմելով պարծենում են ուժեների առաջ։ Դեռ այդ բաւական չէ։ Տիկին Ղէչէանց, թէ ուզական կը տաք այն անձին (լինէր նա եթէ կամս տիկին), որը պարծենում է իր մարդու կարողութիւնով։

Ասածս օրինակով բացատրեմ, որ ամենքին հասկանալի լինի. օրինակ, ասենք թէ մարդ ու կին առանձին առանձին մուրհակներով մասնակցի Գերեզմին պարտական են վեց վեց մանէթ, և երեւակայենք թէ մարդը իր պարտքը վճարելով ստանում է մանէթի Գերեզմէից ապահովագիր, իսկ կինը դնա ետ մնում է պարտական։ Այնուամ է մէկ քանի ամիս և մանէթի Գերեզմը սկսինջից քաղաքավարութեամբ պահանջում է իր սահմանիքը, բայց տիկինը չը կամենալով իր պարքը վճարել, առաջ է բերում իր մարդու ապահովագիրը իրրև ապացոյց իր արդարութեան։ Հը, տիկին Ղէչէանց, նրա № 131 ապահովագիրը ընդունելի է. Ինչ տեսակ տիկնանց կարգում կը դասէք այդպիսի տիկնոջը և ինչ ածական կը տաք նորան. ասացէք, մեք քաջվել վանայի ամոթխածութիւնից» մարդերի կոչանդումից» պէտք է հեռու կենալ։ Բայց ինչպէս կարելի է մեղադրել և նեղանալ այնպիսիներից, որոնք միշտ ասեղ դան տալով և ասեղ յետ պահանջելով են զարաված, և որ ամենաքաջարարն է, այդպիսիները միշտ ենթարկված են «ճանապարհի վերնատաղերին» և այլ և այլ նարեկներին։ Ասոյտեան իսնատանի թալիսմանների։ Ապաքանը բաւական համարելով, դառնանք բուն խնդրին։

1878 թուին մեր Գանձակի տիկիններ ոմանց մէջ ցանկութիւն յայտնվեց տեղւոյն օրիորդաց դպրոցում մտցնել ֆրանսերէն լեզուն և զանազան դասերը, որի համար հարկաւոր գտանվին մշակման անդամներ՝ բարեբարներ գանել ուսումնասիրաբար դրամական միջոցները ուժեղացնելու և նրանով մի ուսուցչուհի վարձելու։ Այդ վարազամանակում (իմ կարծիքով առ այժմ և վերնասաղ) միայը իրագործելու համար պէտք է մեզանից գանվէր մէկը, որը յանձն առնէր բարեկարներ գտնել և անմ տիկին Մելիքեանը կամեցաւ այդ ծանր լուծը իր վրա վեր առնել և տիրուհի կարգացաւ կարողութեան չափով փոքրիկ հաւաքել։ Եւ կարծում եմ տ. Մելիքեանից չատ և չատ շնորհակալ պէտք է լինել, որովհետև այդ տեսակ ժողովարար հաստատ ընտրութեան տէր պէտք է լինի, ապա թէ ոչ նա չէ կարող դիմանալ ամբոխի զանազան անտեղի զրպարտութեանց..... Ա՛յն ինչ մենք հակառակ ենք տեսնում. տ. Ղէչէանցը անբաւական է տ. Մելիքեանի ժողովարար ընտրվելուց, գուցէ նորա համար, որ իրանից համաձայնութիւն չեն պահանջել։

Մեծ յանցանք չենք գործել, եթէ առանց ճանկատագիրներին հաստատացողներին հարցնելու իրրև ժողովարար ընտրել ենք տ. Մելիքեանցին, որի անշահախնդրութեան վրա մենք ամենքս վստահ ենք և վստահ կը լինենք, բացի Թ. Մ. և տ. Ղէչէանցը, որոնցից առաջինը դեռ չէ վճարել, իսկ երկրորդը կեղծ ապահովագրով կամենում է մեզ խաբել։ Ահա թէ ինչպէս Մեր խօսքը տ. Ղէչէանի մասին է։ Գանձակի հայոց հոգեոր զրաղի հոգաբարձութիւնը երկու մասեան ունի, մինը ելից ու մտից, որը յանձնված է հոգաբարձու և գանձապահ Ղ. Ս. Օ., իսկ միւսը մշտական բարեբարների ցուցակը, որը գտնվում է հոգաբարձու պ. Յ. Խաչատկանի մօտ։ Մշտական բարեբարներից մէկն էլ համարվում է պարոն Մկրտիչ Ղէչէանը (տ. Ղէչէանի ամուսինը) և տարեկանը վճարում է վեց բուբլի։ Անցեալ տարի պարոն Մկրտիչ Ղէչէանը ըստ իր պարտականութեան վճարում է վեց բուբլի և ստանում պարոն Յ. Խաչատկանից № 131 ապահովագիրը։ Տ. Մելիքեանը երբ պահանջում է տ. Ղէչէանից իր տարքը, նա ցոյց է տալի № 131 ապահովագիրը իրան պարքը հատուցած համարելով։

(Զը մոռանանք, որ այդ ապահովագիրը իր մորքուն է։ Ա՛հա թէ ինչու համար տ. Մելիքեանը կասկածանքով է վերաբերում դէպի նրա ապահովագիրը։ Որանից պարզ երեւում է, որ տ. Մելիքեանի ասածը ոչ թէ երազ է, այլ իրողութիւն։ Ի մէջի այլոց տ. Ղէչէանցը ասում է, որ իբր տ. Մելիքեանը իրան չէ զիմած. եթէ այդպէս է, որտեղից կարողացաւ տ. Մելիքեանը 131 № ապահովագիրը հանդէս դուրս բերել։ Իսկ առաջ անդամահեաց ցուցակը լրագրով հանդէս չը դուրս բերելը նշանակում է նրանց պատիւը աւելի և աւելի բարձրացնել, որովհետև կատարեալ հասարակութեան տէր մարդկ նուիրատուութիւն են տալիս, կամ մի բարի գործ են կատարում ոչ թէ ուրիշներից փաստաւորվելու և հազար տ. մէկ գովասանքներ ստանալու նպատակաւ, այլ իրանց պարքը կատարելու և խղճի առաջ անդրդի լինելու. փառասէր մարդիկ միայն կը սիրեն լրագիրներում փայլել, իսկ փառասիրութիւնը մոլութիւն է, գիտէք, տ. Ղէչէանց։ Երկու խօսք էլ և վերջացնում եմ համակս։ Մեր մէջ չատ են խօսում նրանք, որոնք ոչինչ չեն գործում հասարակութեան մէջ և միշտ պատրաստ են գործողների վարքը վայր ձգել ժողովրդի առաջ. մեր մէջ չատ են դրամ նրանք, որոնք գիտեն միայն զանազան ծրագիրներ տալ, իսկ իրանք միշտ դատ են քաշվում ամենայն գործից։

Տիկին Ե. Ա.

ՆԱՄԱԿ ԳՈՐԻՑ

31 հոկտեմբերի

Ամբողջ մի տարի և կէս մեր ծխական երկսեռ զպրոցները գոսնվում էին Տ. Գասնակերեանցի և նորա ընկերակիցների—այն է Յակ. Զաքարեանցի, Գ. Տարասիանցի և Եղիշէ քահանայ Տէր-Աստվածատուրեանցի տակ։ Այսօր այդ զպրոցները բոլորովին փակվեցան և արդէն երկու ամիս չաքանակ ուսումն դադարած է, աշակերտները և աշակերտուհիքը արձակված, իսկ վարժարանները ձեռները ծոցին չը դնում են ապասելով հոգեոր իշխանութեան կարգադրութեան։

Յ. Զաքարեանցը երկու մեծ մեծ կողպէքներով փակեց զպրոցների դռները, և չը նայելով կենսխոսորի հրամանին, մինչև ցայժմ գրաստարութիւն չունի նոցա բանալու։—Անսարակայս ցաւալի եղելութիւն է, որ զպրոցները փոխանակ յառաջադիմութիւն ունենալու, քանդում են, փակում են մեր հոգաբարձուների ներքին, ուրեմն հասկանալի է, թէ որքան բարձր է նոցա բարոյական արժանաւորութիւնը։

Թեր զպրոցների անմիջեալ դրութիւնը աւելի գզալի է Գորիսում, ուր հայ բնակիչները մոռանալով իրենց մայրենի լեզուն, միայն լոկ հայանուն են կրում։

ընկնելի գերեզմանի վրա դնելու համար։ Այդ խորհրդին պատշաճաւոր հանդէսով նրանք բաղմութեամբ ասանում են քարը, բայց գերեզմանատան դռները նրանց առջև չեն բաց անում, ասելով թէ կապալառուից հրաման չը կայ։ Մինչև կապալառուին գտնում են, ժամը են անցնում, յետոյ մի ահագին ցաւագալ է լինում հրաման ստանալու համար։ Ինչպէս երևում է, շուտով մեր եկեղեցական բոլոր պարտաւորութիւնները կապալով կը տրվին։

—

«Մշակի» ներկայ համարի հետ տարածում ենք մեր բաժանորդներին ՄՈՍԿՎԱՅԻ Ա. Լ. Շուստովի լայատարարութիւնը չօկօլադի մասին։

—

Մեզ գրում են Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ, որ իշխան Աբամելիք-Լազարեան մտադիր է Մոսկվայի և Ս. Պետերբուրգի հայոց եկեղեցիները իրանց կալուածներով յանձնել յիշեալ մայրաքաղաքների տեղական հայ հասարակութիւնների հսկողութեանը։ Թղթակիցը խոստանում է այդ մասին աւելի մանրամասն կերգով գրել։

—

Մեզ գրում են, որ այնտեղի հայ ժողովուրդը չաս գոհոն է իր երկու քահանաներից, որոնք մինչև մեզ չաս անվայել կերպով են վարվում։ մէջտեղ են վիճաբերվում միմեանց դէմ, կուռում, ամենանց հայհոյում ամենասնվայել խօսքերով և այլն։

—

Մուտացանք յիշել մեր երկվայ համարում, որ Թիֆլիսի հայ-կաթոլիկ եկեղեցու մէջ նոյեմբերի 21-ին կատարված հանդիսաւոր պատարագի ժամանակ, երբ պատարագիչը ինքն սրբազան Ջամբրեան Ազգունի հայ-կաթոլիկ եպիսկոպոսն էր, ներկայ էր և մեր սրբազան Գրիգոր եպիսկոպոս Ազատիրեան, որին հայ-կաթոլիկ եպիսկոպոսը մի օր առաջ այցելութիւն էր արել։

—

Նոյեմբերի 20-ին և 24-ին հայոց թատրոնական մշակաց խումբը ներկայացրեց Շեկսպիրի «Համլէտ» տրագեդիութիւնը։ Այդ ներկայացումների մասին կը խօսենք հետեւում համարում։

—

Վերջին ժամանակները ՄՈՍԿՎԱՅԻՍ մտել է հրապարակական դասախօսութիւնների մի նոր և օգտաւէտ ձև, այն է կրօնական բանվանդակութեան դասախօսութիւններ եկեղեցիներում։ Աղղաբար տեսնում ենք մայրաքաղաքի լրագրներում այդ տեսակ յայտարարութիւններ։ «Այս ինչ օր, այս ինչ ժամ, այս ինչ եկեղեցում հրապարակական դասախօսութիւն քրիստոնէութեան պատմութեան մասին, կասենք ասենք, այս ինչ քահանան»։ Այսպիսով եկեղեցին ստանում է կատարեալ կրթիչական նշանակութիւն։

—

Ամբողջ ռուս մամուլը զբաղված է մի անցքով, որ պատահել է Ս. Պետերբուրգի գիտութիւնների ակադէմիայի մէջ։ Երեվի ռուս քիմիկոսների ակադէմիայի մէջ մեկնելիվ շրնդունվեցաւ ակադէմիայի անդամ, որովհետև ակադէմիան կանոնագրութեամբ, որոնք թէ՛ համաքաղաքացիներով, որոնք թէ՛ համաքաղաքացիներ են վերաբերվում դէպի բուն ռուս գիտնականները։

—

Ակսակովի «Русь» լրագիրը շարունակում է պատասխաններ թափել ռուս ազգի վրա և յայտնում է, որ Ռուսաստանի ամենասրաժեշտ բարոյական պահանջը այն է, որ ռուս հասարակութիւնը ազատվի եւրոպական քաղաքակրթութեան և եւրոպական ազատասիրութեան սարկութիւնից։ «Русскій Курьеръ» լրագիրը նրան պատասխանում է, որ ռուս ժողովրդին հարկաւոր է ազատվութիւն զեղծումների դէմ, հարկաւոր է հայ և անասական բարոյութիւն, իսկ գիւղացուն հարստացող, նրանից կառնեն աստղ պրիտաւը կը լինի պրոեկտ եւրոպական հայեացքներ ունենալ։ թէ եւրոպական ազատասիրութիւնից ազատվում մի մարդ,— դա մի և նոյն է ժողովրդի համար։

—

Մեզ հաղորդում են հետեւեալը։ «Երկու տարի առաջ, Հալաբարի մի քանի մտաւորներ խօսում էին իրանց մէջ Հալաբարում կլուբ հիմնելու կարելորութեան վրա, բայց այդ մտածմունքները մնացել են մինչև այսօր առանց գործի։ Վերջապէս, կիրակի, նոյեմբերի 23-ին, երեկոյեան, հաւաքվեցան տ. Գ. Տէր-Միքայէլեանի տունը մինչև 10—12 անձինք և սկսեցին կատարեալ ձեռնամուխ լինել այդ գործին։ Այդ ժողովը բարեբախտաբար տրվիճանալը անցկացաւ։ որոշելով նոյեմբերի 26-ին ունի մեծ գիրքով նիստ կայացնել և ընդհանուր հիմունքներ և հարցեր որոշել։ Մենք չուտով կը խօսենք կլուբի կազմութեան և ժողովների հետեւանքի մասին։ Մինչ այժմ ցանկանում ենք կատարեալ աջողութիւն այդ գործին։ Ցոյս ունենք, որ հալաբարցիք իրանց գործով կը ցոյց տան իրանց ընդունակութիւնը հասարակական գործերի մէջ»։

—

Նոյեմբերի 26-ին, երեկոյեան ժամի 8-ին Թիֆլիսի հասարակական զբաղարանի դահլիճում յինելու է հինգերորդ հնագիտական ժողովի Թիֆլիսի նախապատրաստական կոմիտէի նիստ։ Ժողովի կը զրաղվի հետեւեալ աւարկաներով 1. կոմիտէի նախագահ Ա. Բ. Կոմարովը կը հաղորդէ տեղեկութիւններ հնագիտական աշխատութեան մասին, որ արած են կոմիտէի յանձնարարութեամբ։ 2. Մոսկվայի նախապատրաստական կոմիտէի նախագահ կոմս Ա. Ս. Ուվարովը կը յայտնէ հնագիտական ժողովներ հաստատելու ռուսների և նրանց նպատակութիւնը հնագիտութեան համար։ 3. Կոմիտէի անդամ Ա. Դ. Երշովը կը հաղորդէ հայոց եկեղեցիներին կից եղած գանձերների և ժամանակների նշանակութեան և բնագրութեան մասին։ 4. Ն. Ի. Ցիտովիչը ցոյց կը տայ մի քանի իրեր, որ ինքը գտած է Կասպից ծովին կից տեղերում։ Նրանք, որոնք հետաքրքրվում են հնագիտութեամբ, հրավիրվում են այդ նիստին։

ՐՈՒՍԱՐԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„РУССКІЙ КУРЬЕРЪ“ ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

Սոսկվայում հրատարակվող „Русскій Курьеръ“ լրագրին վարիչը գրված թղթակցութիւնից քաղում ենք մի քանի տեղերը։

Նկարագրելով թէ ինչպէս է ապրում վարիչի ֆրանսիական ուսանողութիւնը, ինչպէս ուսանողները առաւօտից մինչև երեկոյ անցնում են ժամանակ իրանց սիրուհիների հետ թէ տանը, թէ կաֆէներում, ինչպէս նրանք յանձնում են հրապարակական պարահանդէսները և պատեբազմներ են անում այն բոլոր երիտասարդների դէմ, որոնք ուսանողներ չեն, թղթակիցը ասում է հետեւեալը։

Վարիչի ուսանողների մեծ մասը գաւառացի ունեւոր ծնողների որդիներ են, որոնք շատ անգամ 200 մինչև 300 ֆրանկ ամսական են ստանում։ Աւելի քիչ ստացողը ծածկում է իր ընկերներից, թէ օրքան է իր ամսական եկամուտը և միշտ վերջին մոդայի համեմատ է հագնվում։ Ուսանողները այս կամ այն քաղաքական կուսակցութեանը չեն պատկանում իրանց համոզմամբ, այլ մեծ մասամբ պատկանում են այն կուսակցութեանը, որին պատկանում են նրանց ծնողները։ Բայց առհասարակ ոչ քաղաքական կեանքը, ոչ էլ մինչև անգամ գիտութիւնը հետաքրքրում է ֆրանսիացի ուսանողներին, այլ նրանք մեծ մասամբ կանանցով են զբաղված և պահողի խանութներ են անցնում իրանց ուսանողութեան ամբողջ ժամանակը։ Բայց չը նայելով ուսանողութեան բարոյական և մտաւոր այդ տեսակ զարգացման սոսոր ասահմաններ, ուսանողների թիւը այնքան մեծ է, որ եթէ այդ բազմութիւնից ամենասանչան թիւն էլ կը դառնան ծանր, խորհող, ուսմանը նուիրված մարդիկ, դա բաւական է որ Ֆրանսիական գիտութիւնը իր հարկաւոր կոնտրնդէնտը ստանայ։

Թղթակիցը ասում է որ այժմ վարիչում կան բաւական շատ ռուս ուսանողներ։ Նրանց թիւը հասնում է մինչև 60 հոգի և մի 15 հոգի ռուս ուսանողուհի էլ կայ։ Ասում են որ վարիչ, մանաւանդ բժշկական ակադէմիա մտնելու նպատակով գալիս են Ռուսաստանից մեծ մասամբ բէպաքան գաղութներում աւարտածներ, որոնց համար Ռուսաստանում փակած է մտնաւարիչը դէպի համալսարանը։ Վարիչի բժշկական բաժինը ընդունվելու համար նրանցից չէ պահանջվում լատինական և յունական լեզուները։ Թղթակիցը ասում է որ համալսարան ընդունվելու ձևերը շատ հասարակ են և մանրամասնաբար պատմում է թէ ինչպէս են ընդունվում ուսանողները։

Ռուս կանայք, որոնք ուսանում են վարիչում, գրեթէ բացառապէս բժշկականութեամբ են պարապում։ Դրանցից միայն երկուսը՝ օրիորդներ Լէյ և Բօրտնիգէր Ֆիզիկական և մաթեմատիկական գիտութիւններ են ուսանում։ Դրանք գիտաւորութիւն ունեն Դուստասան վերադառնալ և ուսուցչութեամբ պարապել։ Բժշկական ուսումը աւարտած ռուս կանանցից շատերը վերադարձան Ռուսաստան, որտեղ և պարապում են պրակտիկայով։ Մինը միայն, օրիորդ Պոնչարովա, մնացել է Վարիչում, ու այդտեղ գործնական բժշկութեամբ է պարապում։ Պրոֆէսորները շատ գոհ են ռուս ուսանողուհիներից և շատ լաւ են վարվում նրանց հետ, բայց նորը չէ կարելի ասել ուսանողների մասին, որոնք անվայել կերպով վերաբերվում են դէպի ուսանող կանայք, անդադար ծաղրում են նրանց, այնպէս որ կանայք աշխատում են մնալ լսարանը պրոֆէսորի ամպիոնը բարձրանալուց յետոյ, որպէս զի հանդուսատիւն ունենան ուսանողների ոտոյական ցուցումներից։ Շատերը ուսանող օրիորդներից ընտրված են մնալ լսարանները իրանց մի ազգականի կամ հոր հետ, որպէս զի պաշտպան ունենան ուսանողների անվայել վարմունքի դէմ։

Թղթակիցը թողնելով համալսարանը, մի քանի նորութիւններ է հաղորդում վարիչի մասնաւոր և գրականութեան մասին։ Ֆելիկս Պիայի „Commune“ լրագիրը դադարել է և նրա տեղը սկսել է երևալ „Emancipation“ թերթը, որ ֆրանսիական սոցիալիստների օրգանն է։ Դրա ուղղութիւնը ծանր է, գրելու ձևը շատ ժողովրդական է և վերին ասոիճանի հասանալի, նա իր ուղղութեամբ նմանութիւն ունի գերմանական սոցիալ—դեմոկրատական օրգանների հետ։ Ուրիշ կողմից Ջանիի դիտաւորութիւն ունի հրատարակել մի նոր լրագիր հետեւեալ օտարոտի վերնագրով „Ni Dieu ni maitre“ (ոչ Աստուած և ոչ տէր)։ Երբէք նորութիւն թղթակիցը հաղորդում է որ Լամի—դը—Փիրարդէն լոյս ընծայեց մի նոր գրուածք „Մինը, որպէս մարդուն հաւասար“ վերնագրով։ Դրանով հեղինակը պատասխանում է Ալէքսանդր Դիւմայի գրուածներին կանանց մասին։ Բաժանելով Դիւմայի կարծիքը թէ կանանց պէտք է մարդկանց հետ հաւասար քաղաքական իրաւունքներ տալ, Փիրարդէն, այնուամենայնիւ պնդում է որ կնոջ դիրքը պաշտօնը հասարակութեան մէջ՝ մոր պաշտօնն է. նրա կարծիքով կնոջը պէտք է անպայման կերպով յանձնել երեխաների կրթութիւնը, պէտք է ուրիշ կողմից վերցնել գժուարացնող ձեռնարկութիւնները պակներ կապելու և ամուսնական ապահովանիներ կատարելու ժամանակ։

—

ԱՆԳԼԻԱ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետաքրքիր տեղեկութիւններ։ Բէկէտ Լլադստոնի արտասանած ճառը Լոնդոնի լորդ-մերի մօտ չը բաւարարեց անգլիական ազատաց քաղաքականութեան նախագիծը արևելեան գործերի վերաբերութեամբ, բայց դրա փոխարէն անգլիական արտաքին գործերի մինիստր լորդ-Գրենվիլի նորերումս ասած ճառը լոյս ցոյց տվաց Լլադստոնի ճառի անհասկանալի կէտերի վրա և մեկնեց անգլիական արևելեան ապագայ քաղաքականութիւնը։

Լորդ Գրենվիլ ամենից առաջ յայտնեց, որ չէ կարելի յունական հարցը անվճիռ թողնել։ Դա ոչինչ չը թողնեց այն բոլոր անգերերից, որոնք պատահեցան Գուլյելմիսի հարցը քննելու ժամանակ, որը վերջապէս ասաջարկեց պատասխանատուութիւնը։ Ամենից առաջ Գարիկ էր պատասխանատուութիւնը դրուել Զմիւռնիա և լորդ Գրենվիլ յայտնեց այդ աւանդարկութեան չաջողվելու պատճառները։ Պատասխանատուութիւններից ամենից առաջ յետ առաւ իր խոստումները Ամստրօ-Ունգարիան և նրա օրինակին հետեւեցին Գերմանիա և Ֆրանսիա, իսկ Ռուսաստանը և Իտալիան չը փոխեցին իրանց նախկին վճիռները։ Ամերիկեան գործը սկսվելուն պէս ամենաջոր գործի հանդիպեց և այսուհետև Անգլիայի արևելեան քաղաքականութիւնը բոլորովին ազատ կը լինի, միայն կառավարութիւնը կաշխատի պահպանել եւրոպական հանձնայնութիւնը։ Արաբների գործերի մինիստրը Անգլիայի և Ռուսաստանի յարաբերութիւնները ամենաաբեկամական համարում է։ Խօսելով այն պատասխանների մասին, որոնք ազնուաբար աշխատում էին պահպանել եւրոպական հանձնայնութիւնը, չը յիշեց Ֆրանսիային։ Արանից կարելի է եզրակացնել, որ Լլադստոնի մինիստրութիւնը մտադիր չէ հեռու մնալ արևելեան գործերից, ինչպէս շատերը վերջին ժամանակներում հաւատացնում էին։ Անգլիան մտադիր չէ հրաժարվել իր սկսած գործից։ Անգլիական կառավարութեան կարծիքով յունական խնդիրը անկարելի է յետաձգել և նա պարտաւոր չէ անտարբեր մնալ միայն այն պատճառով, որ եւրոպական պետութիւնների մի քանիսը չեն բաժանում այդ հայեացքները։ Անգլիան ազատ է Արևելքի մէջ այնպէս գործել, ինչպէս ինքը յարմար կը գտնի։ Դա կաշխատի պահպանել եւրոպական հանձնայնութիւնը, բայց հարկաւոր դէպքում կարող է գործել և առանց այդ հանձնայնութեան, մանաւանդ որ պետութիւնների մի քանիսը կատարելապէս համակրում են նրա գործունէութեան եղանակին։

Պէտք է ենթադրել, որ անգլիական կառավարութեան այս նախադիծը հանձարելի էէ Գերմանիայի համար, որովհետև նա առաջ խորհրդ տուեց յունական կառավարութեանը զգուշանալ պատերազմական գործողութիւններից, իսկ այժմ, չը բաւականանալով այդ խորհրդներով, աշխատում է համոզել Ֆրանսային և Աւստրօ-Ունգարիային, որ անհրաժեշտ է հանձնայնական ցոյցեր անել։ Հարկաւոր թէ այդ աշխատանքները աջող փախման ունենան, որովհետև Յունաստանը ի նկատի ունենալով Անգլիայի պաշտպանութիւնը, կարող է չը փախնել հանձնայնական այդ ցոյցերից և պատերազմական գործողութիւններ սկսել Թիւրքիայի դէմ։ Բանի որ Ֆրանսան ակամայից մասնակցում էր հանձնայնական ցոյցերին, որ ընդհանուր եւրոպական բնաւորութիւն ունէր, հարկաւոր թէ համանձայնվի մասնակցել հանձնայնական մասնաւոր ցոյցերին։ Իսկ ինչ կը վերաբերի Աւստրօ-Ունգարիային, նրա շահերը թոյլ չեն տայ, որ արևելեան գործերի վերաբերութեամբ բացարձակ ընդդիմանայ Անգլիային և Ռուսաստանին։

Այս բոլորից երևում է, որ լորդ Գրենվիլի ճառը չափազանց նշանաւոր է, որովհետև նա պարզ յայտնում է, որ Անգլիայի քաղաքականութիւնը չէ փոխվել և որ եւրոպական պետութիւնների հանձնայնութեան խնդրաբարվիը չի արգելի Լլադստոնին ստանալ թիւրքիայից այն բոլոր դիջումները, որոնք պահանջվում են թիւրքաց կառավարութեանը յանձնված պետութիւնների հանձնայն զրութիւններով։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԵԳՐԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ԹԷՀԵՐԱՆ, 24 նոյեմբերի։ Մի քանի հազար պարսիկ ուխտաւորներ, վերապանդով Մէկկայից, սարիպիկան մնալ Բաղդադի մէջ, որովհետև ճանապարհը անվտանգ չէր քիւրդերի յարձակումներից։ Փիրմանշահից դէպի արևմուտք քիւրդերը յարձակվեցան ուխտաւորների վրա։ Պարչիրների մօտ ուխտաւորների վիրջին երեք քարվանները մեծ մեռաս կրեցին, աւելի քան 500 հոգի ուխտաւորներից սպանվեցան և վիրաւորվեցան։

ԿԱՍՏԷԼՆՈՒՈՎՈ, 24 նոյեմբերի։ Միացած նաւատորմը երէկ հեռացաւ։ Աւստրիական նաւերը ուղեկցում էին նաւատորմին մի քանի մղոն տարածութեան վրա։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻ